

Інформаційне право та інформаційне законодавство

УДК 1:340.1:316.324.8

БРИЖКО В.М., кандидат юридичних наук (*Doctor of Philosophy*), с.н.с.,
Заслужений винахідник республіки

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: ГЕРМЕНЕВТИКА В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Анотація. Про герменевтику як джерело знань філософії у сфері інформаційного права.

Ключові слова: філософія, право, герменевтика, інформаційне право.

Аннотация. Об герменевтике как источнике знаний философии в сфере информационного права.

Ключевые слова: философия, право, герменевтика, информационное право.

Summary. About the hermeneutik as source of knowledges of philosophy in the field of informative right, as source of knowledge of philosophy in the field of informational right.

Keywords: philosophy, right, hermeneutika, informational right.

Постановка проблеми. Робота є продовженням дослідження за темою “Філософія інформаційного права” (див. [1, 2]) в контексті проблематиці узагальнення філософсько-гуманітарного і теоретичного знання про право, як специфічній формі соціального буття людей і нормативному впорядкуванні суспільних відносин в інформаційній сфері.

Метою статті є визначення суті та змісту основних понять герменевтиці та її значення для наукового становлення інформаційного права.

Виклад основного матеріалу. Герменевтика (від давньогрец. ἑρμηνευτική, від ἑρμηνεύω – “роз’яснюю”, “тлумачу”) – мистецтво тлумачення текстів класичної старовини, вчення про принципи інтерпретації [3, 4].

У епоху еллінізму герменевтами називали тлумачів повідомлень, значення яких було закрите для необізнаних, будь то поеми Гомера або вислови оракулів. У Платона мистецтво тлумачення схоже на мистецтво “мантики” – “сповіщення і роз’яснення волі богів” [5]. У Аристотеля в роботі “Про тлумачення”, включеної до циклу творів “Органон” [6], взагалі не йде мови про “герменевтику” в будь-якому із значень цього слова, а розглядаються логічні структури думки. У середньовіччі, для роз’яснення і коментування Біблії, використовувалося поняття “екзегетика” – “тлумачення священного писання”. Таким чином, “герменевтика” як в античності, так і в Середньовіччі не була особливою та самостійною областю знання. Головна причина полягала у тому, що в той період ще не були розведені практика і методи тлумачення.

У XIX ст. починається розвиток так званої “вільної” герменевтики, не обмеженої предметом та межами значення тексту. Першим на герменевтику як метод звернув увагу німецький богослов, мистецтвознавець Ф. Шлейермахер [7, 8].

Для Ф. Шлейермахера герменевтика – мистецтво “вживання” в текст і розуміння його значення “краще, ніж його автор”, безвідносно до того, про які тексти йде мова – “сакральні”, “класичні” або просто “авторитетні”. Герменевтика, за визначенням Ф. Шлейермахера, – це вчення про “взаємозв’язок правил розуміння”. Мета цього навчання полягає в проясненні умов можливості розуміння письмових документів. Будь-який письмовий документ є мовним виразом, що має подвійну природу: з одного боку, він є частиною загальної системи мови, з іншого, – продуктом творчості деякого індивіда.

Тому перед герменевтикою стоїть подвійна задача: дослідження виразу як елемента певної мовної системи і разом з тим – виявлення унікальної суб’єктивності, що стоїть за ним. Першу частину задачі виконує “об’єктивне” (або “граматичне”) тлумачення, другу – “технічне” (або “психологічне”). Граматичне тлумачення аналізує текст як частину певної лексичної системи, психологічне ж – індивідуальний стиль, тобто комбінацію виразів, не задані лексичною системою. Ця робота завжди орієнтована на інтерпретатора, тому тлумачення тут виступає як мистецтво професіонала. Чим вище рівень професіоналізму, тим ближче тлумачення до розуміння реальності.

У німецького філософа В. Дільтея [9] герменевтика перетворюється на специфічний метод гуманітарного пізнання (“наука про дух”), покликаний забезпечити реконструкцію духу культур минулих епох і “розуміння” суспільно-історичних подій виходячи з суб’єктивних намірів діячів. При цьому “розуміння” в суспільствознавстві протиставляється “поясненню” в природознавстві, пов’язаному з абстрагуванням і встановленням загального закону. На противагу пануючим в ХІХ ст. спробам “науково” оформити гуманітарні науки, застосувавши до них методи природних дисциплін, В. Дільтей стверджував про особливий, властивий тільки гуманітарним наукам, характер їх науковості, завдяки знань історії, філології, мистецтвознавства, релігієзнавства і т.д. Така філософія життя В. Дільтея – “Що є людина, може сказати їй тільки її історія”, і дало послідовникам право віднести його до засновників філософської герменевтики [10].

Основне питання герменевтики – як можливе розуміння? Найцікавішу методологію аналізу герменевтики текстів розробив італійський філософ і юрист Е. Бетті [1]. Суть його роздумів наступна.

Існує світ об’єктивного духу, фактів і людських подій, вчинків, жестів, думок і проєктів, слідів і свідоцтв ідей, ідеалів і реалізацій. Весь цей світ підлягає інтерпретації. Інтерпретація постає як процес, мета і адекватний результат якого – розуміння. Інтерпретатор повинен ретроспективно відтворити реальний процес створення тексту шляхом реконструкції послання і об’єктивування намірів автора тексту. Е. Бетті сформулював чотири канони герменевтики, які активно використовують в юриспруденції:

- іманентність масштабу герменевтики. Реконструкція тексту повинна відповідати точці зору автора. Інтерпретатор нічого не повинен привносити ззовні; йому належить шукати значення тексту, поважаючи несхожість і автономію герменевтики об’єкту;

- тотальність розгляду герменевтики. Зміст цього полягає у тому, що єдність цілого яснішає через окремі частини, а значення окремих частин яснішає через єдність цілого (“коло герменевтики”);

- актуальність розуміння. Інтерпретатор не може зняти свою суб’єктивність до кінця. Щоб реконструювати чужі думки, твори минулого, щоб повернути в справжню, життєву дійсність чужі переживання, – потрібно співвіднести їх з власним “духовним горизонтом”;

- смислова адекватність розуміння. Є вимогою до інтерпретатора тексту. Зрозуміти один одного автор і інтерпретатор можуть, якщо вони конгеніальні і знаходяться на одному рівні. Цей канон припускає також уміння інтерпретатора прийняти цілі об’єкту інтерпретації, як свої, в найбезпосереднішому значенні слова.

Разом з тим, як вважає Неретіна С.С.: “Розвиток герменевтики стає заставою появи проблеми розуміння чужої індивідуальності, де предметом герменевтики є аспект виразу, а не змісту, що, кінець кінцем, веде до ідеї розділення ідеї слова на ідеї мови та язика” [12].

У юридичній сфері герменевтика одержала розвиток завдяки роботам Х.-Г. Гадамера [13], що вказав на спільність історичного, теологічного, філологічного і юридичного аспектів в герменевтиці. З його точки зору, для юридичної герменевтики конститууючою є напруга, існуюча між відомостями тексту (закону), з одного боку, і тим текстом, який є результатом його застосування в конкретній ситуації тлумачення (судовий вирок) – з іншого. Іншими словами, для правильного розуміння тексту, необхідно в кожен даний момент в кожній конкретній ситуації розуміти його по-новому і по-іншому. А значить, розуміння тут вже є застосуванням: проникненням в значення того або іншого нормативного тексту і його застосування до конкретного випадку є не двома окремими актами, а у єдиному процесі.

У загальному плані, герменевтика у сфері юриспруденції – це наука про розуміння, пояснення значення різних нормативно-правових форм і їх джерел з метою узгодження нормативних документів для вирішення нових юридичних казусів [14 – 16].

Задача юридичної герменевтики – методологічно забезпечити перехід від розуміння значення юридичної норми до пояснення її суті. Такий перехід є не що інше, як процес пізнання, результатом якого є знаходження єдино правильного варіанту інтерпретації нормативного розпорядження щодо конкретної соціальної ситуації

Практично це зробити досить складно, оскільки “правила тлумачення не можуть замінити ні здорового глузду, ні юридичної освіти. ...Поza сумнівом, що юрист, завдяки довгій вправі, придбає навик поводитися із законами, відомий такт, який дозволяє йому швидко орієнтуватися в законодавстві і витягувати з нього відомості для вирішення конкретних випадків, що висуваються життям. Але не слід забувати, що такту не можна довірятися сліпо. Адже він отримується шляхом вправ в тлумаченні законів, так що якщо тлумачення виробляється неправильно, то і такт виробляється помилковий і шкідливий” [16].

Таким чином, щоб зрозуміти юридичний текст правильно, тобто відповідно до вимог, що ним висуваються, важливо враховувати те, що колізія, конфлікт інтерпретацій законодавця і суб'єкта, якій реалізує норми (виконавчий орган, громадянин) полягає у тому, що законодавець з самого спочатку прагне до однозначності тексту на свою користь. Саме в цьому полягає головна специфіка юридичної герменевтики.

Разом з тим, які б форми юридичної практики не розглядалися, вони складаються з сукупності різноманітних інтерпретаційних розрахунків. У цьому значенні право є за своєю природою тотальним явищем герменевтики.

Метод герменевтики в праворозумінні необхідно також враховувати у зв'язку з існуванням різних національних правових культур, з власним баченням проблем прав людини в державі, з реаліями розділення властей і т. д., відповідного правовому менталітету і умов юридичного буття тієї або іншої країни. Таким чином метод герменевтики в юриспруденції покликаний спростити діалог правових культур, оскільки правові поняття (такі, наприклад, як “свобода”, “демократія”, “відповідальність”) мають різне значення в різних національних законодавчих системах [17].

У наш час життєдіяльність світової цивілізації все більше спрямовується інформаційною сферою, яка завдяки інформаційно-технологічним змінам, що почалися наприкінці ХХ століття, об'єктивно зумовили появу нового типа суспільства – інформаційного суспільства.

“Інформаційне суспільство” – багатоаспектне поняття, яке, власне, визначає розвиток усіх сфер суспільного життя, де більшість робітників займаються створенням, збиранням, обробкою, накопиченням, збереженням і поширенням інформації, особливо її вищої форми – знань, які здійснюються за допомогою інформаційно-комп'ютерних

технологій та мереж. При цьому становлення нового суспільства супроводжується й забезпечується розвитком двох провідних тенденцій. З одного боку, це тенденція до глобалізації, а з іншого – до створення дедалі сприятливіших умов для розвитку людини. Важливим у зазначеному є те, що обидві тенденції збігаються в одному – у бурхливому створенні, використанні та постійному удосконаленні новітніх інформаційних технологій. Останні є технологічним вираженням способу виробництва у нових умовах діяльності людини, суспільства та держави. Вони й передбачають сприяння індивідуальному розвитку особистості, як головного важеля подальшого прогресу людства в цілому.

Таким чином, інформаційне суспільство визначається не стільки інфраструктурно-технологічним аспектом прогресу, скільки прогресом у людському вимірі. Це може свідчити про об’єктивну потребу у відповідних змінах у розумінні та тлумаченні поняття “право” та нову спрямованість у формуванні людської свідомості щодо норм інформаційного законодавства.

Висновки.

1. *Герменевтика* – розділ філософії, який передбачає осмислення принципів, методів тлумачення і інтерпретації, роз’яснення і розуміння інформаційних виразів, представлених усною мовою, фреймами знання (текстами), знаками та символами, а також семантики і синтаксису мовних побудов. Метою герменевтики є з’ясування значення інформації, виходячи з її об’єктивних (значення слів, знаків і їх історично обумовлені варіації) і суб’єктивних (наміри авторів) підстав. По суті, герменевтика є аналізом результатів свідомої діяльності людей, що об’єктивуються. На цій основі створюються основи теорії тлумачення права та норм закону, як складової частини загально філософського наукового напрямку – юридичної герменевтики.

2. *Юридична герменевтика* – це науковий напрям про мислення у юридичній сфері, розуміння, тлумачення, інтерпретацію норм упорядкування суспільних відносин та створення правових норм і текстів нормативних документів.

У юридичній герменевтиці широко використовуються методи лінгвістики, подвійної рефлексії (коли інтерпретується не тільки текст, а й соціальні погляди, прагнення тощо його автора, а також конкретно історична ситуація), здійснюється дослідження контексту і ін. методи. Застосування цих методів продуктивне не тільки для тлумачення законодавства (у юридичній техніці), а й у виробленні поглядів щодо змін у правосвідомості.

Герменевтика правового мислення характеризується науковим пошуком повного розумінням сенсу і значення конкретної соціально-політичної ситуації та здатністю правового її відображення у писаному тексті нормативно-правового розпорядження. Розгляд мислення в співвідношенні з проблемами правового розуміння додає особливу актуальність у висуненні герменевтики права як нової правосвідомості.

3. *У сфері інформаційного права герменевтика* спрямована на дослідження та створення текстів нормативно-правових документів, що впорядковують інформаційні та інформаційно-інфраструктурні відносини, які повною мірою відповідають приписам принципів “права”.

При цьому, становлення інформаційного суспільства вимагає врахування у сфері юридичної герменевтики ціннісного аспекту, що визначає поведінку людини. Тверді переконання і парадигма прихильників “легізму” (“позитивного права”) про те, що “юриспруденція не має моралі”, було поставлено під великий сумнів ще в 1950 р., у зв’язку з появою Конвенції про основоположні права і свободи. Як наголошується в [10], – “закон” повинен відображати не просто реальні, а справедливі, правильні, моральні стандарти. Квінтесенцією цієї вимоги може служити теза “про людяність права”, що

виражає природу людини в “рівноправності” перед законом і судом, а не в “рівності” як повній схожості соціально-економічного положення людей в суспільстві. І в цьому полягає один з основних історико-філософських векторів розвитку людського суспільства, який й визначає суть сучасної потреби в тлумаченні поняття “право” та потребу у становленні інформаційного права, як окремої юридичної галузі у складі національної правової системи.

4. У *інформатиці герменевтика* спрямована на дослідження знаково-цифровій формалізації створення інформаційних повідомлень та забезпечення тлумачення текстів за допомогою інформаційно-комп’ютерних систем і засобів програмно-технологічного забезпечення.

Використана література

1. Брижко В.М. Філософія права : юридична онтологія в сфері інформаційного права // Інформація і право. – № 3(6)2013. – С. 14-21.
2. Брижко В.М. Філософія права : аксіологія в сфері інформаційного права // Інформація і право. – № 1(10)2014. – С. 26-34.
3. Герменевтика. – Режим доступу : [//www.ru.wikipedia.org/wiki](http://www.ru.wikipedia.org/wiki)
4. Малахов В.С. Герменевтика. – Режим доступу : [//www.onlinedics.ru/slovar/fil/g/germenevtika.html](http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/g/germenevtika.html)
5. Гадамер Г.-Г. Диалектическая этика Платона : феноменологическая интерпретация / Г.-Г. Гадамер. – С-Пб. : “Филеба”, 2000. – 342 с.
6. Аристотель. Метафизика. – Соч. в 4-х т. – М., 1978. – Режим доступу : [//www.philosophy.ru/library/aristotle/metaphisic/metaphisic.html](http://www.philosophy.ru/library/aristotle/metaphisic/metaphisic.html)
7. Писаревский А.Е. Юридическая герменевтика : социально-философская методология интерпретации и толкования правовых норм : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. философских наук : спец. 09.00.11 – “Социальная философия” / Алексей Евгеньевич Писаревский. – Краснодар, 2004. – 25 с.
8. Малахов В.С. – Режим доступу : [//www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/297](http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/297)
9. Дилтей Вильгельм. Герменевтика и теория литературы / Вильгельм Дилтей. – Соб. соч. Том IV ; [пер. с нем. под ред. В.В. Биbihина и Н.С. Плотникова]. – М. : Дом интеллектуальной книги, 2001.
10. Основные идеи философии Дильтея. – Режим доступу : [//www.filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000007/st044.shtml](http://www.filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000007/st044.shtml)
11. Бетти Эмилио. Герменевтика как общая методология наук о духе / Эмилио Бетти : [пер. с нем. Е.В. Борисова]. – М. : “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2011. – 144 с.
12. Неретина С.С. Герменевтика. – Режим доступу : [//www.iph.ras.ru/elib/0760.html](http://www.iph.ras.ru/elib/0760.html)
13. Гадамер Г.-Г. Истина и метод : основы философской герменевтики / Г.-Г. Гадамер : [пер. с нем.] ; общ. ред. и вступ. ст. Б.Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
14. Плавич В.П. Юридическая герменевтика. – Режим доступу : [//www.epistemology_of_science.academic.ru/965](http://www.epistemology_of_science.academic.ru/965)
15. Григорьев Б.В. Герменевтика и теория интерпретации / Б.В. Григорьев. – Владивосток : Изд. ДВГУ, 2002. – 146 с.
16. Теория толкования закона и его значения. – Режим доступу : [//www.pravoznavec.com.ua/books/28/1552/17](http://www.pravoznavec.com.ua/books/28/1552/17)
17. Герменевтика : история и современность. – М., 1985. – 538 с.

~~~~~ * * * ~~~~~